

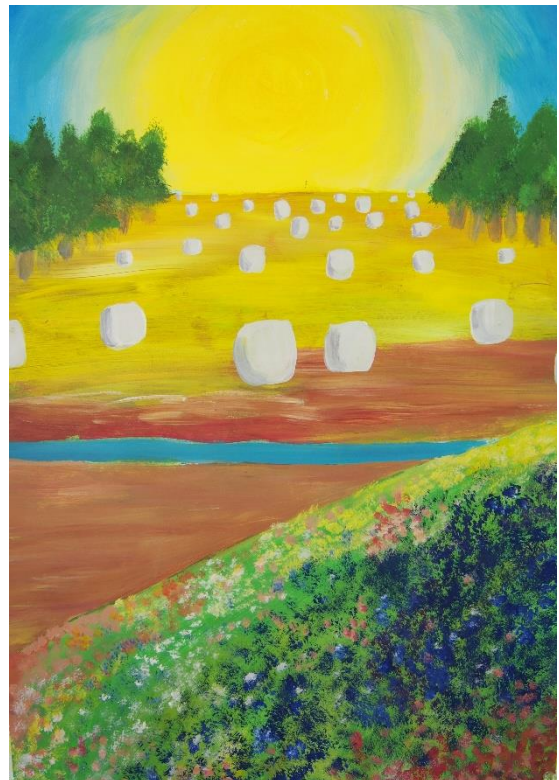
Eesti Looduskaitse Seltsi

infokiri nr 1/2025

VEEBRUAR 2025

Teemad infokirjas

- Arnold Rüttille mõeldes
- Meri, keskkond ja meie
- Euroopa Keskkonnabüroost
- Kulduurikodimine Kuressaares
- 2025. aasta loom on põder
- Nelikümmend aastat A. Kitzbergi nimelist osakonda
- 2025. aasta puu on harilik saar
- Salapärane lugu 45 aastat tagasi ehk suitsuangerjad
- Tartu osakonna jaanuarikuine reis

Anni Kuuse „Illus oled, isamaa“. Iisaku Kunstide Kool

ELKS-i täiskogu koosolekul arutatust

2025. aasta esimene täiskogu koosolek toimus 5. veebruaril. Räägiti seltsi suvisest kokkutulekust ja kongressist, aastaplaanist, seltsi juubeliks valmistumisest ning vajadusel ELKS-i juhatuse liikmetega käsunduslepingute sõlmimisest.

Seltsi kokkutulek toimub 26.–27. juulil 2025 Kurgjärvel. Soovi korral saab kohale minna juba reede, 25. juuli õhtul. Palume kõigil osakondadel kokkutulekule reklaami teha, sest arvestatud on vähemalt 200 osalejaga. Giidid on olemas, aga marsruudid pole veel lõplikult paika pandud.

Kokkutuleku ajal toimub ka ELKS-i kongress, kus valitakse uued juhatuse liikmed ja esimees. Täiskogu otsustas kongressi kohta järgmist.

- 1) Kvoot on 1/20 ehk iga 20 liikme kohta on 1 delegaat.
- 2) Juhatuse liikmed ei võta ära oma osakonna delegaadi kohta.
- 3) Osakonnad peavad kontorisse esitama liikmete nimekirjad 1. märtsiks koos majandusaasta aruannetega.

Täiskogu otsustas, et vajadusel võib sõlmida käsunduslepingu ELKS-i juhatuse või seltsi osakonna juhatuse liikmega. Seltsi esindab sellise lepingu sõlmisel seltsi esimees või teda asendav isik.

Seltsi 60. sünnipäeva tähistamist arutades mõtiskleti, et sel puhul võiks välja anda raamatu. Teos võiks olla suunatud laiemale lugejaskonnale, tutvustada osakondade tegevusi ja anda seeläbi ülevaate seltsist. Arutati ka ideed teha film Jaan Eilartist. Leitud on võimalik režissöör, kes on valmis ise filmi tegemiseks raha taotlema, kuid kõigepealt tuleb paika panna filmis käsitletavad teemad. Leiti, et tegu võiks olla laiemale üldsusele mõeldud kultuuriloolise filmiga. Otsustati, et seltsi juhatuse peab looma filmi tegemise toimkonna ja leidma inimesed, kes on nõus aktiivselt panustama.

Tunnustus

Vabariigi President andis tänavu teenetemärgi Eesti Looduskaitse Seltsi liikmele **Taavi Paele**. Pae on maateaduste populariseerija, geograaf ja Tartu ülikooli õppejõud.

Enu Mäela pälvis aastakümnete pikkuse aktiivse ja tulemusliku töö ja tegevuse eest looduskaitsejvana Räpina valla kuldmärgi. Mäela on Eesti Looduskaitse Seltsi auliige, kes juhtis pikalt seltsi Räpina osakonda.

Palju õnne!

Aasta alguse mõtisklus

Kalev Sepp, Eesti Looduskaitse Seltsi esimees

2025. aasta algas Eesti Looduskaitse Seltsile suure kurbusega. Vana-aasta viimasel päeval lahkus taevastele teedele seltsi auesimees Arnold Rüütel, kelle panust Eesti looduse ja keskkonna hoidmisse on raske üle hinnata. Seltsi ühine teekond temaga on olnud pikk ja viljakas. Seltsi loomisel (1966) kuulus Arnold Rüütel asutajaliikmete sekka ning valiti ka esimese juhatuse koosseisu. Seltsi juhatuse liikme ja hiljem ka esimehe kohuseid täitis Arnold Rüütel paarikümne aasta vältel. Esimesed

Osakondade uued juhid

Kolm seltsi osakonda alustavad 2025. aastat uue juhiga. Räpina osakonna uueks juhiks on **Kersti Murumets**, Sonda osakonna uueks esimeheks on **Jaanus Soolep** ja A. Kitzbergi nimelist osakonda asus vedama **Eve Raska**. Nende ja teiste osakondade kontaktandmed leiab seltsi kodulehelt: <https://elks.ee/osakonnad/>.

kümme aastat juhtis ta ühtlasi seltsi Tartu osakonda. Tema algatusel kutsuti Eestis ellu maastikuhooldus. Tema olemasolu andis seltsile Nõukogude Liidu keerukal ajal poliitilist tuge ja kindlust. Täna sel päeval peame tänumeeles hoidma tema pärandit ja jätkama tööd selle nimel, et Eesti loodus oleks kaitstud ka tulevaste põlvete jaoks.

Globaalses plaanis jäävad käesoleval aastal oluliseks teemaks elurikkuse vähenemise peatamine, kliimakriisi üleilmne ja piirkondlik süvenemine ning vajalike leevendusmeetmete rakendamine. Kahjuks on ühtne kliimapoliitika maailmas murenemas. Ameerika Ühendriigid astusid välja New Yorgi leppes, järjest rohkem on neid, kes kahtlevad Euroopa roheleppe vajalikkuses. Samal ajal seisab maailm silmitsi vajadusega leida kompromisse majanduskasvu ja looduse säilitamise vahel, et vältida liigirikkuse kadu ja elupaikade hävimist. 2025. aasta sügisel toimub Abu Dhabi (AÜE) Rahvusvahelise Looduskaitseliidu (IUCN) kongress, kus seatakse looduskaitsele uued sihid ja arutatakse seniste meetmete tõhusust. Suurt tähelepanu pööratakse jätkuvalt bioloogilise mitmekesisuse kadumise peatamisele, mere- ja maismaapõhiste kaitsealade tugevdamisele ning looduspõhiste lahenduste rakendamisele. Euroopas ja Eestis hakatakse ellu viima Euroopa Liidu looduse taastamise määrust, mille eesmärk on parandada ja taastada ökosüsteeme, mis on aastakümnete jooksul inimtegevuse tõttu kahjustada saanud. See määrus seab uued kohustused ka Eestile ja toob kaasa vajaduse planeerida ökosüsteemide taastamismeetmeid nii metsades, märgaladel, linnades kui ka põllumajandusmaastikel. Kahe aasta jooksul peame välja arendama looduse taastamise määruse rakendamise kava Eestis.

Aastal 2025 seisame küsimuse ees, kuidas ühendada looduskaitse ja ühiskonna vajadused nii, et meie loodusressursid säiliks ka tulevastele põlvetele. Loodame, et Eestis jätkub tasakaalu otsimine majandustegevuse ja looduskaitse vahel. Ühelt poolt on surve metsade majandamisele ja teisalt vajadus säilitada elurikkust, seda kõike nii, et kaotajaks ei oleks loodus. Rohkem tähelepanu tuleb pöörata rohevõrgustiku sidususele ja sellele, kuidas hoida alles looduslikud elupaigad, mida ähvardavad killustumine ja intensiivne maakasutus. Loodavas planeeringus „Eesti 2050“ neid teemasid ka käsitletakse. Kliimamuutuste mõju Eesti loodusele on järjest ilmsem ning nõuab senisest kiiremat ja teadlikumat kohanemist.

Eesti Looduskaitse Selts peab jätkama ühiskondlikku teavitustööd ja loodussõbralike lahenduste esiletõstmise eestvedajana. Koostöö teadlaste, kogukondade ja ametkondadega on üha olulisem, et leida looduse hoidmiseks teaduspõhiseid ja kestlikke lahendusi. Pärast keskkonnahariduse likvideerimist Keskkonnaametis tuleb seltsis rohkem tähelepanu pöörata loodushariduse edendamisele noorte seas ning looduskaitse väärtuste tutvustamist laiemale avalikkusele, eriti oma piirkonnas ja kogukonnas. Rõõmustav on, et üha enam on märgata noorte huvi looduse ja keskkonnahoiu vastu, mis annab lootust, et loodussõbralikud põhimõtted saavad tulevikus veelgi kindlama aluse.

Seltsil on vaja valmistuda suviseks kokkutulekuks ja kongressiks. Kõik osakonnad ja liikmed peaksid kaasa mõtlema küsimuses, kuidas edasi. Kes on need aktiivsed inimesed, kes osaleksid seltsi uue juhatuse töös ja kes võiks olla seltsi järgmine esimees? Valmistuda tuleb ka seltsi juubeliaasta tähistamiseks.

Jätkame oma tööd selle nimel, et Eesti loodus püsiks mitmekesise ja elujõulise!

Arnold Rüttille mõeldes

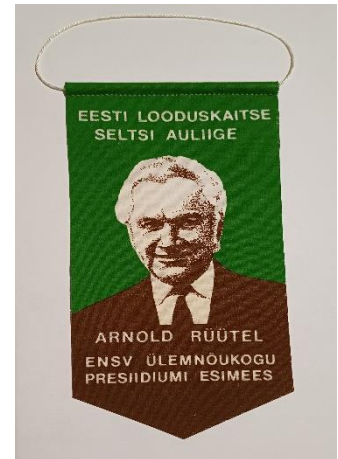
Andres Tõnisson, ELKS-i Maardu osakond

Arnold Rütli seosed Eesti Looduskaitse Seltsiga, tema tähendus seltsile ja vastupidi, endise presidendi mõju loodushoiule laiemalt – need on teemad, mille sügavamaks käsitlemiseks on vajalik põhjalikum eeltöö, kui käesolev formaat seda võimaldab. Juba ajaraam, milles saame rääkida Arnold Rütli ja seltsi seostest, ulatub peaaegu 60 aasta taha ehk seltsi loomiseni 1966. aastal. Rütitel kuulus seltsi asutajate sekka, oli mitmes koosseisus juhatuse liige, esimees aastail 1981–1988, auliige aastast 1989.

Töötamine Tartu nädissovhoosi direktori ametikohal oli Rütlit lähendanud loodushoiu, sealhulgas eriti maastikukujunduse ideedele. Neil aegadel, 1960. aastate algusest hakkas majanduselu n-ö pehmem pool jõudma seni valdavalt tootmisele orienteeritud põllumajandusjuhtide meelde ja tegudesse. Üha enam hakati mõistma, et üksi väljalüps lehmalt või saagikus hektarilt ei pruugi tagada majandi kujunemist inimväärseks elu- ja töökeskkonnaks, ühiseks tööpereks selle paremas mõttes. Tookord mitte, aga tänapäeval pruugitaks majandi või mistahes ettevõtte pikema väljavaate peale mõeldes mõisteid, nagu *jätksuutlikkus*, *kestlikkus*, tõelise pärlina isegi *säilenõtkus*. Tookord jõuti lihtsalt mõistmisele, et maainimesele tuleb tagada parem elukeskkond, kui see on linnas. Inimesi tuli maale kinnistada, seda mitte üksi linna mugavuste sissetoomise, vaid ka maakoha eeliste parema väljamängimise kaudu. Direktor Arnold Rütli alluvuses oli sovhoosis keskmiselt 650 töötajat, perekonnaliikmed peale selle – seega oli vastutus suur, Tartu linna lähedus nii plussiks kui miinuseks.

Seda, et mees sai majandamisega hästi hakkama, pole vaja siinkohal rõhutada. Omaaegsetes ülevaadetes leiab enamasti tunnustamist sovhoosi töökarja kõrge tootlikkus, omamoodi innovatsioonina veel fototelegraafide, autoraadiote ja elektri-arvutusmasinate kasutuselevõtt. Ent noor direktor paistis silma ka valdkonnas, mida hiljem hakati nimetama **maastikuhoiduseks**. Arnold Rütli käekiri avaldus siin Ilmatsalu mõisa ja selle ümber oleva pargi korrastamises, arvukate kuurilobudike lammutamises, ilutiikide rajamises ja puhastamises Rahingel, Vorbusel, Rõhul, Ilmatsalus jm. Meenutame, et väiksemate veesilmade rajamine ojakestele, eelkõige maastikuilu huvides, tuli meie majandites päevakorda vast kümnekond aastat hiljem. Nädissovhoos oli siin pioneeriks, täna me ei kujuta ilmselt ette, et neid veesilmasid (nüüd juba Tartu linna koosseisus, vajalikumad kui varemgi) ei oleks.

Nädissovhoosis pandi rõhku lautade puhtusele, maanteeäärsete kraavide niitmisele (Rütli esimestel aastatel tehti seda veel käsitsi), muru regulaarsele pügamisele, lillepeenardele. Ajastule omaselt ehitati oma töötajatele eelkõige kortermaju – valitses veel põhimõte, et isiklikku

Murrangulisel 1989. aastal seltsi poolt Arnold Rütli auks valmistatud vimpel

abimajapidamist polegi väga vaja, vanade talukohtade väärtustamine ja uuesti kasutusele võtmine tuli hiljem. Ilmatsalus kujundati ideaalset sotsialistlikku suurmajapidamist, keskmisest suurema rõhuasetusega heakorrale ja sotsiaalsele keskkonnale.

Eelnimetatud tööde puhul joonistub siin-seal välja Arnold Rüütli otsene huvi ja initsiatiiv maastikuhoole valdkonnas. Reportaažlikus ülevaates¹ Tartu nädissovhoosis kirjutab noor ajakirjanik Maret Raud: „*Ilmnes, et direktor A. Rüütli ei ole vöörad ka maastikuarhitektuuri põhimõtted. Majandit tutvustades näitab ta teele paistvaid metsasalusid ja puudegrupe, mida on maaparanduse käigus just maastiku iluks säilitatud ... Direktor kahetseb, et Eesti Põllumajanduse Akadeemias, mille ta 1964. aastal töö kõrval lõpetas, ei anta haljastusalast ettevalmistust ...*“. Ilmatsalu keskuse heakorra juures nendib ajakirjanik tehtud edusamme ning lisab: „*Peamine ideede andja heakorra- ja haljastusküsimustes on aga sovhoosi direktor ise ...*“.

Nii et aegu enne sõna *maastikuhooldus* ilmumist põllumeeste leksikasse ja aastaid enne Eesti Looduskaitse Seltsi rajamist toimetas Arnold Rüütel juba radadel, kuhu hakkas edaspidi lisanduma teisigi astujaid. Nädissovhoosis olid palgal oma arhitekt (Jaan Pärnik) ja haljastuse asjatundja. Ajakirjaniku valgustamise käigus avas direktor põgusalt ka enda huvide algallika – heakorra ja haljastuse osas oli tema suureks mõjutajaks olnud Kõljala põllumajanduskooli direktor **Paul Häidesk**, hiljem aitas kaasa Jäneda tehnikumi kaunis ümbrus. Intervjuu ajaks oli Arnold Rüütel saanud tutvuda ka Rootsi ja Taani põllumajandusega.

Selline võis olla lähtepunkt, millest alates Arnold Rüütli töökaar hakkas kulgema rõõpselt **Jaan Eilarti** ja veidi hiljem ka Eesti Looduskaitse Seltsiga. Rüütel oli üks kahest majandusmehest-praktikust uue seltsi esimeses juhatuses. Teine mees oli Viljandi metsamajandi direktor Harry Paal, kelle asemele peagi tuli Kuusalu metsaülem Maido Urbas. Tartu nädissovhoos oli esimene, ja algusaastal ainukene ettevõtte (ehk juriidiline isik), kes seltsiga liitus. Otse avakoosolekul. Mõeldes sadadele majanditele ja tootmisettevõtetele, kes järgisid sellist eeskujut edaspidi, võib väita, et see Rütli samm seltsi majandusliku järje kindlustamiseks oli kaugeleulatuv. Rohkete toetajaliikmete lisandumine võimaldas parematel aastatel tööle võtta kümnekond inimest.

Töötades nädissovhoosi direktori ja seejärel EPA rektorina oli Arnold Rüütel seotud eelkõige seltsi tegevuse põllumajanduse suunaga. Tema kaasabil toimus 1967. aastal Ilmatsalus maastikuhooldajate esimene vabariiklik konverents, edaspidi külastati näidismajandit regulaarselt mitmete temaatiliste kursuste ja seminaride käigus. Juba rektorina, samal ajal ka seltsi Tartu osakonna juhina, aitas ta kaasa suvise konverentsi korraldamisele sealsamas Ilmatsalus 1973. aastal.

Kui Eesti Looduskaitse Seltsi senine suurim eestkostja **Edgar Tõnurist** oma kõrgelt ametikohalt (Ministrite Nõukogu esimehe I asetäitja) 1979. aastal taanduma sunniti, asus (vaikimisi) tema positsioonile – Jaan Eilarti veenmise ja kombinatoorika tulemusel – Arnold Rüütel. Mõlemaid poliitikamehi on nimetatud ka Eilarti seljataguse katjaiks, tänu kellele sai viimane tegutsemisel

¹ Töö- ja elukultuurist Tartu nädissovhoosis. – Sotsialistlik Põllumajandus, 1966, 14: 628–632.

vabad käed². Mõistagi ei saanud selline suhe olla kantud mingist ühepoolsest pragmatismist (või teise poole lihtsast nõustumisest) – see suhe oli aadetal põhinev. Peagi, 1981. aastal valiti Arnold Rüütel ka seltsi esimeheks, kelleks ta jäi kuni laulva revolutsiooni aegadeni (1988) ehk ühe suurema ühenduse presidendiks kasvamiseni. Tandemis Jaan Eilartiga.

Lähem ajalugu on niigi üsna hästi teada, Arnold Rüütli tegevus on olnud kõigile nähtav. Vast on siinkohal paras hetk meenutada-tsiteerida ühte Jaan Eilarti 1992. aastal kirjutatud esseed „Looduse ja kultuuri ühtsus“, mis oli suunatud eelkõige Arnold Rüütli toetamisele parasjagu käimasolevas presidendivalimiste kampaanias. Teatavasti oli Eilart tookord Arnold Rüütli kampaaniameeskonna juht. Täpselt sama pealkirja all (aga teise sisuga) ilmus ajalehes Sirp ja Vasar mõni aasta varem Eilarti intervjuu, nimetatud essee aga ei ole teadaolevalt kunagi ilmunud. Kampaaniahõngulise, aga väga luulelise käsikirja lõi arvutisse ja saatis Eesti Looduskaitse Seltsile 2014. aastal Daniel Märtnmaa, kes oli olnud sellel valimiste aastal tööl Ülemnõukogu esimehe kantseleis, seega Arnold Rüütli kõrval.

Essees toob Eilart üsna laia pintslil abil välja arvukad seosed Arnold Rüütli ja seltsi vahel. Ta meenutab, et Rüütli käsi oli mängus näiteks IUCN-i Ida-Euroopa komitee peakorteri Tallinnasse jätmisel 1978. aastal (Moskva asemel), 1980. aastal Saaremaal Randveres Johannes Aaviku monumendi avamise õnnestumisel (... *Äkki selgus, et Saaremaa juhtkonnast ei saa keegi tulla! Mõistagi, äsja oli antud uus hoiatus – ei tohi propageerida emigrante. Peagi selgus, kui poleks kohal olnud rajoonivõimudelegi autoriteet Arnold Rüütli, oleks monumendi avamine ära jäänud ...*), tamme istutamisel Kadriorgu Rootsi kuninga osavõtul 1992. aastal (kellele Rüütel oli äsja kinkinud IUCN-i A. H. Tammsaare medali), seltsi kokkutulekutel lõkke süütamise traditsiooni juures, kus Rüütel oli algatajate seas jne.

Arnold Rüütel kõnelemas Jaan Eilarti mälestuskivi avamisel Põltsamaal, 2008. Foto: Andres Tõnisson

Väga põgusate isiklike kontaktide najal ei saa inimest iseloomustada, liiatigi veel veendunud ilmel. President Rüütli jälg seltsi töös on ometi olnud selge ja kaalukas – see on väljaspool kahtlust. Väiksemaid toetamisi, nükkeid ja noogutusi, kõik kokku nii vajalikud, on olnud palju. Arnold Rüütli oli oma sõnum öelda juhatuse koosolekutel, kus ta osales viimati (vist) 2019. aasta sügisel. Paralleelid tema tegemistes nii poliitiku kui loodushoiu eest seisjana on ilmsed. Ehk (taas) Jaan Eilarti sõnutsi: „Nõnda on Rüütel pidanud taluma seltsi asutajaliikmena, osakonna esimehena, juhatuse esimehena paljusid välke pea kohal. Ikka jäänud endaks, targu talitajaks. Ja neist ideoloogiarünnakuist hoolimata jätkanud koos mõttekaaslastega teed taastuva oma rahva riigi poole“.

² Telgmaa, J. Looduskaitse liikumised kui eestluse hoid. – 90 aastat Eesti elu. Arnold Rüütli juubelikonverentsil peetud ettekanded artikliteks vormistatuna. 20. augusti klubi väljaanne, 2018: 99–110.

Meri, keskkond ja meie

Arvo Veskimets, Tallinna Looduskaitse Seltsi esimees

See tekst kanti ette 30. juulil 2023 Nõva looduskaitseala keskuses Perakülas Eesti Looduskaitse Seltsi kokkutuleku lõpetamisel.

Seisame praegu kunagisel merepõhjal. Meri on siit praeguseks taandunud. Rand on mõned kilomeetrid põhjapool. Me oleme keskmisest merepinnast viie meetri kõrgusel. Mereuurijad ja geoloogid on tõestanud, et viimaste aastatuhandete vältel on seda ala siin katnud kümnete meetrite paksune veekiht, vahel on maa olnud kõrgemal kui praegu.

Maismaa loodus ja inimene on ennast kohandanud vastavalt mere käitumisele. Taganenud merest eemale ja tulnud tagasi uuele rannale.

Enamik eestlasi loeb ennast metsarahvaks. **Kirjanik Lennart Meri** kirjeldab oma raamatus „Hõbevalge“ seda, kuidas viie tuhande aasta eest jõudsid eestlased metsast mere äärde: „[- -] lükkasime metsa roheline eesriide ja tardusime paigale. Siin me nüüd oleme, ja kõik me kanname endas mere märke.“

Imetlesime aukartusega mühisevat ääretut soolast vett ja pöördusime tagasi tuttavatele radadele metsa ja rabasse. Kõik ei pöördunud tagasi, osa jäi rannikule elama, istusid oma ürgsetesse ühepuupaatidesse – haabjatesse – ja sõitsid üle mere saartele ja hiljem ka kaugemale. Sellega pandi alus meie rahva merekultuurile. **President Lennart Meri** rajas oma kodu Viimsi poolsaarele, kus võib seista ainult näoga mere suunas. Sellise valikuga näitas ta merekaugeks jäänud rahvale teed tagasi mere äärde. Ta oli mere- ja paadiusku.

Ühte Eesti rahvakildu, kes tuli Eesti rannale sooviga rajada enda endale kodu, külvata ja lõigata vilja, püüda merest kala, kutsume me **rannarootslasteks**. Nemad tulid Eestisse mere poolt ja tõid kaasa merekultuuri – oskuse elada mere ääres, merd hoida ja austada. Sarnase merekultuuri omandas ka randa jõudnud metsa- ja põllurahvas. Enamik rannarootslaseid põgenes teise maailmasõja ajal 1944. aastal kodumaalt Eestist Rootsi. Katkes 800-aastane merekultuur.

Eesti merekultuuri areng ja Eesti inimese suhtumine merre ja merekeskkonda ei ole viimase saja aasta jooksul olnud järjepidev. Saarlased, kihnlased ja Pärnu lahe rannarahvas hoidsid oma suhte merega alles. Rannakülad muutusid kalurikolhoosideks. Vaprad ja jonnakad meremehed tõusid ametiredelil kapteniteks ja seilasid maailmameredel. Suuremal osal avamererannikust, seal, kus mere taga olid võõrad maad, tõrjuti rahvast nende kaitsmise sildi all merest eemale. Nõukogude piirivalve jälgis, et keegi ei rikuks kehtestatud reegleid. Merealad ei kuulunud ENSV koosseisu – reeglid merel kehtestas NL-i keskvõim. Võõras võim ei hoolinud kohalikest kommetest ja tavadest. Merekultuuri järjepidevus oli katkemas ja selle taastamine võtab aega mitu põlvkonda.

Kuhu oleme jõudnud taasiseseisvunud Eestis kolmekümne aastaga? Oleme veel mereäärne rahvas, kes on võtnud eesmärgiks saada uuesti mererahvaks.

Praegu on eestlastel 33 000 väikelaeva ja paati ning nende arv suureneb. Sadamaregistrisse on kantud 235 sadamat. Rannikul on loetud 900 laurit ja paadi vettelaskmise kohta. Töötavad merekoolid, väga populaarsed on laste merelaagrid. Rand ei ole enam vaid koht, kuhu suvel puhkama minna, vaid on paik, kus elatakse. Sadam, kus hoitakse oma paate, on kasvanud kogukonnakeskuseks. Tegutsevad vabatahtlikud merepäästjad ja merekeskkonna hoidjad. Inimesed tegutsevad koos ühise eesmärgi nimel ja hoolivad oma merest.

Eesti mereala on oma pindalalt 36 622 km² – peaaegu sama suur kui maismaa. Territoriaalmeri, majandusvöönd ja nende osana Eesti siseveed on Eesti riigi osad ja riik vastutab seal toimuva eest. Merepiiri valvavad ja merereostust likvideerivad Eesti merevägi, politsei- ja piirivalveamet, päästeamet. Mereseisundit jälgivad mereteadlased, Keskkonnaagentuur ja Keskkonnaamet. Ohutu meresõidu nõuete ning laevade ja sadamate keskkonnanõuete täitmist jälgib transpordiamet. Merekeskkonna seaduste ja rahvusvaheliste

Foto: Arvo Veskimets

merekonventsioonide rakendamist korraldab ning rahvusvahelise koostöö eest vastutab Kliimaministeerium. Mereala planeerimist ja kasutamist korraldab Rahandusministeerium.

Riikidevahelist koostööd merekeskkonna hoiul korraldavad Rahvusvaheline Mereorganisatsioon (IMO), Euroopa Meresõiduohutuse Amet (EMSA), Läänemere merekeskkonna kaitse komisjon (HELCOM) ning arvukad ühiskondlikud ja akadeemilised organisatsioonid.

Kas saab siin midagi viltu minna?

Saab ikka! Inimene tahab üha rohkem ja sageli on tema tegevus agressiivselt ülepaisutatud. Pakri linnukaitsealal, Eesti territoriaalmeres alustati 2020. aastal seaduselünki ära kasutades ülisuurtes kogustes ohtlike ainete ümberpumpamist ühelt tanklaevalt teisele. Reostusohu oli ülisuur. Merest hoolivate inimeste koostöös õnnestus see keskkonnaaenulik tegevus Pakri linnukaitsealal lõpetada (loe lähemalt: Eesti Looduskaitse Seltsi infokiri nr 1/2023 https://elks.ee/wp-content/uploads/ELKS_infokiri_2023_01.pdf).

Läänemeri on maailmas üks kõige tugevama inimtegevuse mõju all olev meri. Tegemist on riimveelise merega, kus veevahetus on väga aeglane ning mere võime tasandada inimtegevusest ja muudest teguritest tulenevat negatiivset survet on üsna piiratud. Balti mere äärsetel riikidel (85 mln

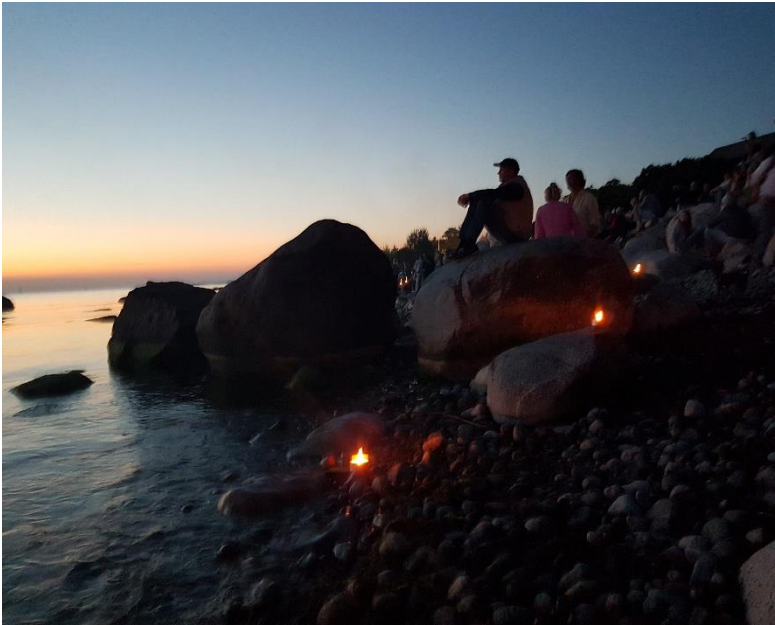
inimest valgalal) on ühiselt vaja leida parim lahendus, kuidas majandada merd ja mereäärseid alasid nii, et see ühelt poolt suurendaks riikide jõukust ja looks töökohti, teisalt aga tagaks, et merekeskkond oleks hoitud. Eesmärk on hea merekeskkonna saavutamine ja säilitamine.

Läänemere suuremad probleemid

1. EUTROFEERUMINE - liigne fosfor ja lämmastik. Läänemeri on muu maailmamerega seotud vaid kitsaste Taani väinade kaudu, mistõttu on Läänemere veevahetus aeglane. Merre koguneb liigselt fosforit ja lämmastikku, mis põhjustab vetikate vohamist. Orgaanilisi puhastusvahendeid ja mahedamat põllupidamist eelistades aitame ära hoida liigset vetikate kasvu.
2. VÕÕRLIIGID. Läänemeri on maailma noorim meri ja sinne elustik ei ole jõudnud veel tugevalt toimivat suhtevõrgustikku punuda. Seetõttu on uutel sissetulijatel lihtne leida mõni vaba nišš. Viimase kahekümne aasta jooksul on Eesti vetesse jõudnud nüüdseks juba laialdaselt levinud vööt-kirpvähk, ümarmudil, elegantne krevett, Pärnu lahes harilik rändkrabi ja paljud teised inimese kaasabil levinud selgrootud.
3. REOSTUS. Läänemeres leidub nii mikroplasti, ravimijääke kui raskemetalle. Nende kõigi kogust saame vähendada, kui teeme tarbides tarku valikuid ja sõidame keskkonnasõbralikuma transpordiga, viime vanad ravimid tagasi apteeki ega viska suitsukonisid maha.
4. ELURIKKUSE KAHANEMINE, ÜLEPÜÜK. Läänemeres on kalaliike, kellest ühtedel läheb halvemini ja teistel paremini. Eelistades söögiks neid kalu, kes pole ohustatud, aitame Läänemere elustikul tervikuna püsida.
5. MÜRA. Ka vee all on helil väga oluline roll. Läänemerel seilab korraga umbes 2000 laeva. Mida rohkem müra vees levib, seda kehvemini saavad kalad ja mereimetajad üksteisega suhelda ning seda rohkem on nad ka stressis. Läänemeri on üks tihedaima transpordiga veekogusid. Saame mürareostust vähendada, kui tarbime targemalt ja valime merel liikumiseks vaiksemaid liikumisvahendeid.
6. ÕLI- JA KEEMIAREOSTUS. Tänapäeval veetakse Läänemere kaudu umbes 160 miljonit tonni naftat aastas. Laevaõnnetuste korral pääseb naftat ja muid kahjulikke aineid merre väga suurel hulgal. Merre sattunud nafta kandumine rannikualadele on katastroofiliste tagajärgedega. Ka merre sattuvad laevavärvid ja hooldusvahendid sisaldavad sageli keskkonnaohtlikke aineid.

Valdur Mikita kirjutab oma raamatus „Lindvistika ehk metsa see lingvistika“, et: “[- -] meie rahvusliku mõtte keskmes on alati olnud „kodu“. [- -] see hõlmab sünniomaselt ikka tükikese mereranda või metsa. [- -] eestluse lahtimõtestamiseks on meil tarvis keelt, kultuuri ja loodust käsitleda ilmingimata koos, sest meie identiteedi põhimõte on täiesti lootusetult ilmaruumiga kokku sulanud.“

Olgem julged ja kaitseme oma põhiseaduslikku õigust oma keelele, kultuurile ja looduse käsitlesele.

Muinastulede öö on mere ääres lõkete süütamise tava augusti viimasel laupäeval. Läänemere ääres lõkkeit süüdates tuletame meelde, et meie ühine meri vajab hoidmist.

Foto: Arvo Veskimets

Lõpetuseks toon teksti, mis annab edasi Eesti merekultuuri olemust. Tekst on võetud Naari kalatalu (Pärnu maakond, Krundiküla) kodulehelt (<https://naarikalatalu.ee/>) ja nad on andnud loa selle siin avaldamiseks.

Vanaisa rääkis alati, kuidas meri on meie esivanemate hing, kuidas ta õppis vett lugema justkui avatud raamatut, ja kuidas iga laine, iga tuuleil kõneles temaga. Isa võttis selle jutu üle, õpetades mulle, kuidas meri ei ole lihtsalt vesi ja sool, vaid elav olend, kes annab ja võtab, õpetab ja karistab. Nüüd, kui ma ise merel käin, tunnen ma nende sõnade tõde oma nahal. Rannakaluriks olemine pole töö, see on kutse – sügav, isiklik side merega, mis on osa meie perest, osa meie hingest.

Kui ma hommikul vara, veel enne kui päike on tõusnud, paati astun ja mootori käima tõmban, tunnen ma seda sidet. Vaikus, mis on nii sügav, et kuuled oma mõtteid, ja siis, kui lähed merele, muutub kõik. Lained, tuul, isegi udud – nad räägivad sinuga, kui oskad kuulata. Meri õpetab kannatlikkust, austust, alandlikkust. Ta õpetab, et kõik ei käi alati nii, nagu plaanid, ja et tuleb olla valmis kõigeks.

Pärand, mida mu vanaisa ja isa mulle edasi andsid, ei ole lihtsalt kalapüügi oskused. See on arusaam, et meie elu, meie kogukond, meie perekond – kõik on seotud merega. Me hoolitseme tema eest ja tema hoolitseb meie eest. See on vastastikune suhe, mille aluseks on lugupidamine ja mõistmine.

Ma õpetan neid samu tõesid oma lastele, sest rannakaluriks olemine on rohkem kui lihtsalt kalade püüdmine. See on osa suuremast loost, meie loost. See on teadmine, et meie eluviis, meie traditsioonid, need, mida me armastame, peavad säilima. Meri on meie minevik, meie olevik ja meie tulevik. Ta on meie õpetaja, meie sõber, meie väljakutse ja meie kingitus. Rannakalurina elamine tähendab seda pärandit au sees hoida, tänulik olla ja õppida iga päev midagi uut sellest sügavast, mõistatuslikust maailmast, mis meid ümbritseb.

Euroopa Keskkonnabüroost

Kalev Sepp, ELKS-i esimees

Eesti Looduskaitse Selts esindab Eestit Euroopa Keskkonnabüroo (*European Environmental Bureau, EEB*) nõukogus. EEB on Euroopa suurim keskkonnaorganisatsioonide võrgustik, mis ühendab üle 185 kodanikuühenduse 41 riigist ning esindab seeläbi ligikaudu 30 miljonit üksikliiget ja toetajat. EEB on asutatud 1974. aastal ja selle eesmärk on edendada jätkusuutlikku arengut, keskkonnaõiglust ja osalusdemokraatiat. Organisatsioon kujundab Euroopa Liidu keskkonnapoliitikat, jälgib selle rakendamist ning mõjutab otsustusprotsesse, et tagada inimeste ja looduse harmooniline koeksisteerimine.

EEB tegeleb mitmesuguste keskkonnaprobleemidega

- Põllumajandus: edendab säästvat põllumajandust ja toidusüsteeme, mis kaitsevad bioloogilist mitmekesisust ja vähendavad keskkonnamõjusid.
- Loodus: töötab elurikkuse säilitamise ja ökosüsteemide kaitsmise nimel.
- Õhu- ja müraaaste: võitleb puhtama õhu ja vaiksema keskkonna eest, vähendades saasteallikaid.
- Kliima ja energia: toetab kliimamuutuste leevendamist ja üleminekut taastuvenergiale.
- Ringmajandus: edendab ressursitõhusust ja jäätmete vähendamist, toetades ringlussevõttu ja taaskasutust.
- Tööstus ja kemikaalid: jälgib tööstuse keskkonnamõjusid ja kemikaalide kasutamise reguleerimist, et kaitsta inimeste tervist ja keskkonda.
- Majanduslik üleminek: toetab majandusmudeleid, mis soodustavad jätkusuutlikkust ja sotsiaalset õiglust.
- Euroopa institutsioonid ja valitsemine: mõjutab Euroopa Liidu institutsioonide poliitikaid ja otsustusprotsesse keskkonna huvides.

EEB on suurt tähelepanu saanud kahe olulise algatusega. 1) Zero Mercury Campaign: algatati 2004. aastal eesmärgiga vähendada elavhõbeda emissioone, nõudlust ja pakkumist, et minimeerida selle kogust keskkonnas. 2) Coolproducts Campaign: alates 2011. aastast juhib EEB kampaaniat, mis keskendub energiatõhusate toodete propageerimisele, et vähendada energiatarbimist ja keskkonnamõjusid.

Koostöö ja mõju

EEB teeb tihedat koostööd Euroopa Komisjoni, Euroopa Parlamendi ja teiste Euroopa Liidu institutsioonidega, samuti liikmesorganisatsioonidega riiklikul tasandil. Organisatsioonil on nõuandev staatus mitmetes rahvusvahelistes organites, sealhulgas Euroopa Nõukogus, Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioonis (OECD) ning Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni säästva arengu komisjonis.

EEB jätkab tööd Euroopa keskkonnapoliitika kujundamisel ja rakendamisel, püüdes tagada jätkusuutliku tuleviku nii inimestele kui ka loodusele.

2024. aastal tähistas EEB oma 50. aastapäeva, korraldades 13. mail Brüsselis hübriidkonverentsi. Konverents toimus Belgia Euroopa Liidu Nõukogus eesistumise ürituste raames. See sündmus tõi kokku erinevad sidusrühmad, et arutada Euroopa roheline kokkuleppe tulevikku ning rõhutada vajadust jätkusuutlike ja õiglase üleminekute järele.

Lisaks käivitas EEB 2024. aastal kampaania „European Pact for the Future“ (Euroopa pakt tuleviku heaks). Paktis kutsutakse üles uuele sotsiaalsele ja keskkonnaalasele kokkuleppele, mis tagaks õiglase ülemineku sellisele majandusmudelile, mis arvestab, et meil on vaid üks planeet. See pakt rõhutab vajadust integreerida keskkonna-, sotsiaalsed ja majanduslikud mõõtmed, et saavutada jätkusuutlik tulevik, kus inimesed ja loodus saavad koos areneda. Algatuse eesmärk on edendada poliitikaid, mis toetavad kliimamuutuste leevendamist, bioloogilise mitmekesisuse kaitset, ringmajanduse edendamist ning keskkonnaõigluse tagamist kõigile Euroopa kodanikele. EEB kutsub kõiki sidusrühmi, sealhulgas valitsusi, ettevõtteid ja kodanikuühiskonda osalema selles ühises püüdluses saavutada jätkusuutlik ja õiglane tulevik.

Käesoleval aastal seisab EEB silmitsi mitmete uute väljakutsetega. Organisatsiooni tööprogramm aastaks 2025 keskendub Euroopa Liidu uue poliitilise mandaadi kujundamisele, et tugevdada Euroopa roheline kokkuleppe eesmärke ning tagada nende tõhus rakendamine. Ees ootavad ülesanded hõlmavad kliimamuutuste leevendamist, bioloogilise mitmekesisuse kaitset, ringmajanduse edendamist ning keskkonnaõigluse tagamist kõigile Euroopa kodanikele.

Lisaks on EEB prioriteediks tugevdada koostööd liikmesorganisatsioonidega ning laiendada oma mõjuvõimu rahvusvahelisel tasandil, et vastata globaalse keskkonnapoliitika muutuvatele nõudmistele ja tagada jätkusuutlik areng kogu maailmas. Kokkuvõttes jätkab EEB oma pühendumust keskkonnakaitsele ja jätkusuutlikkusele, kohandades oma strateegiaid vastavalt uutele väljakutsetele ning töötades selle nimel, et saavutada parem tulevik nii inimestele kui ka loodusele.

Kulduurikodimine Kuressaares

Reet Viira ja Mari Lepik, ELKS-i Saaremaa osakond

Tallinna deklaratsiooni deviis on „Looduse ja kultuuri ühtsus rahu nimel maailmas“. 1983. aasta sümpoosionil toodi esile, et kujutav kunst ja fotograafia on mõjukad vahendid, mille abil teha loodusharidus inimestele mõistetavamaks ning elukeskkonda loomulikult lahti mõtestada. Ökoloogiliste aluste emotsionaalsemaks muutmist erinevaid kunstiliike (kujutav kunst, muusika, teater, kino, poeesia jne) kasutades saab kogukondadega keskkonnakaitsealast tööd süvendada ja viia nendeni looduskaitse põhitõed. Deklaratsiooni vastuvõtjad soovitasid selleks rakendada ulatuslikumalt looduse ja looduskaitse pinnalt võrsunud kunsti tema igasugustes

avaldumisvormides – maastikel, töökeskkonnas, koolides, kodudes. Looduskaitse ei peaks inimesele vastanduma, vaid peaks inimese loodud esteetilise keskkonna ja looduse enda ühte liitma.

Vastuvõetud deklaratsioonis kutsuti üles kunsti kaudu inimkonna loodussoodumusi arendama ja kasvatama. Deklaratsioonis toodi esile võimalused, kuidas teha keskkonnakaitsealast tööd (korraldada loodus- ja luuleüritusi, sellealaseid näituseid, toetada kunstikonkurse ja anda välja mitmesuguseid tunnustusi kunsti alal töötajatele). Suurim eesmärk toona oli korraldada iga kolme aasta tagant rahvusvaheline kunstinäitus „Loodus ja inimene“. Eesti Looduskaitse Selts kannab deklaratsiooni põhimõtteid oma keskkonnaharidustöös tänaseni.

Väikelinna kultuurielu on täpselt nii aktiivne, kui elanikud seda ise aktiivseks teevad. Tuleb vaid leida see igatsus ja rõõm, mis sind kultuuri poole tõmbab. Meid, „kulduurikodijaid“ ühendab omavahel armastus looduse ja ökoloogia ning loomingu ja loomerõõmu vastu. Kahe inimese aastatepikkusest ettevõtmisest külastada näituseid on tänaseks kaasa haaratud paljud ELKS-i Saaremaa osakonna liikmed.

Avalik *#kuressaarekulduurikodimine* on aktiveerinud kunstielu Kuressaares. Eesti tippkunstnike näitused on saanud meie iganädalaseks oodatud kultuuriannuseks. Lisaks galeriidele tutvume ka Kuressaare ateljeedega. Meie linna tegevkunstnikud saavad ateljeedes tutvustada oma loomingut loodusesõpradest kunstihuvilistele.

Tore mõte „kuld uurini“ on saanud teoks. Korraldada iga kuu ühel neljapäeval üks suurem avalik kulduurikodimine on tulnud, et jääda. Ja seda oktoobrist aprillikuuni, täpselt nii, nagu lapsed kunagi kihelkonnakoolis käisid. Miskit vana ja miskit uut – täpselt nii me oma kultuurilugu siin saarel loome. Ikka looduse ja kultuuri koosloomes.

Tammeaugu Mari tunnetab kulduurikodimist niimoodi: „Inimese ing vajab änamad kut on umbest töö ning kodu vahet saalimine. See ühtesoodu sama raja tallamine võib inimese musta masendusse viia ning tuimaks teha, eluisu ee kaduda. Muidud on kena keia kinus ning teatris, konsertisid kuulda ning ähk ooperissegeed jõuda – aga see keik pole mitte egäühel rahakotti mööda ning aega võtab ka. Meitel on souke moe võtta korra nädalas poole tundi ning vaata mõnd näitust mõnes Kuresaare kuntsisaalis. Kulduurkodimine ongeed souke edevõtmine, koes saarlased regulaarselt seltsis näitussi pidi kodivad. Teisekorra tuleb kuraatur ka meitega jutusdama, siis on kohe tüki kenamgeed. Seltsis kulduurselt ringi kodimine on ikke etem kut isiäranis kodu kuulmine.“

Riigikeeles kostub see siis nii: „Inimene vajab rohkemat kui vaid tööd ja kodu. Päevast päeva oma jälgipidi edasi-tagasi kõndimine võib teha depressiivseks ja tuimaks ning eluisugi võtta. Loomulikult on kena vahel teatris, kinos ja kontsertidel käia, mõnikord ka ooperisse jõuda – kahjuks kallis ning ajamahukas ettevõtmine, tihti seda teha ei saa. Meil on saanud kombeks kord nädalas pool tundi mööda Kuressaare kuntsisaale näitusi vaatamas käia. Kulduurkodimine on ettevõtmine, kus saarlased käivad koos näitusi vaatamas. Mõnikord on ka kuraator tulnud ning meile näitusest lähemalt rääkinud. Koos kultuurselt ringi kõndimine on meeldivam kui üksi kodus passimine.“

2025. aasta loom on põder

Mall Hiimäe, ELKS-i auliige

Järgnevas tuleb juttu põdrast meie rahvakultuuris, abiks enam kui 150 aasta jooksul talletatud arhiiviürikud Eesti Rahva Muuseumis ja Eesti Kirjandusmuuseumi rahvaluulearhiivis, lisaks metsavahtide meenutused Alutaguse mailt.

Vastuseks suulise vaimuvara suurkoguja Jakob Hurda üleskutsele koguda vanarahva uskumusi, arvamisi ja mälestusi saabus kirjapanekuid ka jahilkäimisest ning metsloomadest. Üsna paljudes kirjapanekutes on tegelasteks omaaegne ametimees metsavaht ja seadust rikkuv salakütt. Jutustatud on sakste ühistest jahiretkedest rohkete külalistega, ajajatena pidid ajujahil osalema talupojad, kes teivastega vastu puidutükke lüües loomi küttide suunas ajasid. Küti rollis olid jäägrid ja metsavahid. Põdra või karu tabamise au omistati kõrgema seisuse esindajale.

Sellal jutustati lugusid salaküttidest ning nende jahipidamisviisidest pigem poolehoiuga. Põdraliha jätkus kurikaeltel nii sõpradele toimetamiseks kui linna turule viimiseks. Lihakeha peideti heinakoorma alla. „Mõisnikud olid öeld, et mine kuhu tahad Tallinna söögimajasse – igal pool on saada põdraliha, et kust see tuleb, sest õigust ei ole põtra lasta.“ (Haljala, 1940)

Tantsulaulu sõnu „Metsas käimas põdrajaht / jumal teab, kus metsavaht...“ teati sada aastat tagasi veel päris hästi ning lauldi tantsule kaasa, olgu simman, säru klunker või pitspall. Saagijagamist kirjeldavatele värssidele järgnesid lõpusõnad „Igaüks sai oma jao / metsavaht sai põdra mao“.

Metsavaht, kelle ülesannete hulka kuulus salaküttide „ülesandmine“ mõisnikule, võis seetõttu hõlpsasti kogukonna põlu alla sattuda.

Väekas põder. Foto: Erika Kruup

„Metsavahtide elu oli vanasti väga raske salaküttide pärast. Nii juhtunud kord Laiksari [Laiksaare] metsas metsavaht peale salaküttidele, kes parajasti puhastanud lastud põtra. Kütte oli palju. Nad võtnud püssid ja käsutanud metsavahti käed üles tõstma ja püssi maha panema, mida metsavaht teinudki. Nüüd võetud metsavahilt püss ära, lastud põdra magu tühjaks, lõigatud suu-, nina- ja silmaaugud sisse ja topitud

metsavahile pähe, käed olid tõmmatud selja poole ja aetud puu kuuekäsist läbi. Niiviisi saadetud metsavaht kodu poole minema, ta ei saanud midagi teha.“ (Häädemeeste, 1940)

Teivas kuuevarrukast läbi, käed laiali, puude vahel jalg jala ette poolpimesi kodu poole komberdada polnud kuigi hõlbus. Rahvajutus on niisugust karistamisviisi kasutatud koguni mõisasaksa enda taltsutamiseks.

Pärnumaalt läkitatud teate järgi käis kokkumäng: „*Sageli aga elasid salakütid ja metsavahid sõpruses ja siis sai metsavaht alati osa saagist.“ (Pärnu-Jaagupi, 1927)*

Mida metsavahil selle peale öelda on?

Alutagusel pajatasid elupõlised metsavahid, et salakütt võttis põtra varitsema minnes mitmepäevase leivakoti kaasa, igaks juhuks peibutas metsavahi mõne püssipauguga valesse suunda, kuid siirdus ise hoopis teise kanti ega pöördunud koju enne, kui saak käes.

Saarevälja metsavahi teada olid kõige kavalamad ja visamad salakütid Muraka rabast põhja pool Rääsa külas. Kauksi metsavahi sõnul õnnestunud metsavahil põdrajahis ikkagi ka endale üks põder maha lasta ning kui jaht läbi, see vargsi ära viia.

Tudulinna teati, et kõige kõvem põdrakütt oli Nõmme Juhan.

„Ükskord Nõmme Juhan pani põdra kinni puu külge. Kutsus naise vaatama, et vahi, mis ma sain. A põdra oli läind juba. Üks aukudega heinamaa on, siis selle kohta kõik ütlevad: „Siin Nõmme Juhan on pidand põdra kinni.“ Marana heinamaa, seal seda räägivadki, et kuda Juhan hoidis siin põdra kinni – need põdra jala augud.“ (Iisaku, 1966)

Roostoja külas räägiti, et kõige rohkem põtru on Kesa Kaarli arvel. Tema lubanud jahilkäimise lõpetada, kui sada täis saab.

Leterma vahtkonna metsavaht kurtis, et Eesti ajal oli metsavahil sõnaõigus, mis kohtus kehtis, nüüd aga tuleb protokollit tegemisel külanõukogu esimees sündmuskohale viia – selle ajaga on salakütt kadunud seitsme tuule poole.

Kuidas portreerida põtra?

„Kui põtrasi veel vähe olnud, keelanud jumal ära neid püüda. Korra juhtus aga jumal ühe mehe pääle, kes põdra ära oli tapnud ning just ta kõhualust nülgis. Jumala küsimusele, kes talle põdra andnud, vastanud mees, et ta ise püüdnud. Põder karanud üles ja jooksnud metsa, vaatamata sellele, et mees hakkas nüüd karjuma: „Jumal andis!“ Sest saadik on põdral kõhualune valge. Ja mees, kel enne hää jahiõnn, ei saanud enam ainuski lindu kätte.“ (Võnnu, 1897)

„Põdraliike on kaks. Üks on kühvelsarvedega, teine niinimetatud hirvpõder. Üks on kollaste pükstega, teine musta – üks on aluspükstega, teine pidžaamaga. Pulkasarvedega on kollane ja kühvelsarvedega mustvalge.“ (Viru-Jaagupi, 1969)

Rahva arvamises iseloomustavad põtra pikad jalad ja suured sarved, teda on peetud väledaks jooksjaks ning heaks ujujaks. Põdra nägemismeele kohta on arvatud, et kui selg küüru tõmmata ja põõsastes ragistada, ilmub põdrapull jooksuajal julge ning pahurana võsast lagedale vastast tõrjuma. Teisal on soovitatud kanda valget rõivast: põder jääb siis üllatunult imelikku kogu vahtima.

Huvitav moodus põdrapulli kohale meelitamiseks on matkida tema häält. „Röökimise järeleaimamiseks kasutatakse harilikult metallist või kasetohust pasunataolist riistapuud; mõned oskavad röökimist järele aimata kas suuga või pudeliga, millel põhi alt ära löödud. Tund aega enne päikese loojangut olla juba metsas, kus asuvad põtrade paarimiskohad. Neid kohti pole raske leida, sest sääl on maapind tallatud ja sõtkutud, põõsad ja noored puud murtud, rohkesti põtrade jälgi ja püherdamiskohti. Kohale liginedes tuleb loobuda valjust kõnelemisest ja suitsetamisest, hoiduda kändude või juurte vastu komistamisest, vees käies mitte mulistada, sõnaga – hoiduda kõigest, mis eraldab inimese käimist looma omast. Jõudnud kohale, tuleb hääle järeleaimamisega alata, algul tasa, sest loom võib läheduses olla, siis järkjärgult häält kõvendades...“ (Võnnu, 1936)

Metsavahtidel pidid põtrade asukohad teada olema – „... põder kõide pandud“, et jaht edukam oleks. Nende jutuvaramusse kuulusid ka juhtumi kirjeldused kohtumistest metsloomadega.

Sarved – põdrapulli väärtvara

„...Kevadel pehme, suvel kõva, talvel kaob hoopis ära. Mis see on?“ Üks jahimees kord küsis, mina ei arvanud ära, et on põdrasarved. Tal olema nagu siidist või sametist need sarved kevade.“ (Põltsamaa, 1993)

Rahva arvamises sõtkub põdrapull oma sarved talve tulekul sambla sisse, et keegi neid üles ei leiaks. Öeldakse, et leidjal peab õnne olema. Miks põdrasarvi suhteliselt harva leitud on, tuleneb ilmselt sellest, et need on rasked, vajuvad metsakõdusse sõtkumatagi, ka maapinnal kulu sees lebades on need raskesti märgatavad.

„Vana uskumuse järgi pidi sellel, kes leidis metsast põdrasarve, kuulus ja hea käekäik saama. Peeti ka põdrasarve kui jooksva vastast ravimit, kui haiget kohta sarvega vajutada.“ (Paistu, 1967)

Populaarses lastelaulus sai mutionu külalisena küll samblasuppi limpsida, ent tema toidueelistustest jäävad alalõuhammaste ampsumustrid siiski haavatüvedele ning lahtitõmmatud kooreribade jäljendid noortele kuuskedele. Pajuvõsa sobib põdrale nii igapäevaseks maiustamiseks kui sarvedelt sametise naha mahakoorimiseks. Enne pulmaaega

Põdrapulli väärtvara. Foto: Uku Elken

põõsaid tuuseldades on väekal sarvilisel tavaks liigikaaslastele muljet avaldada. Talve tulekul liigub ehtekandja neis paigus kroonita ja mõne kuu pärast hakkavad nudipea pullile jälle uued sarved kasvama.

Sageli looduses viibijatel on rohkesti tähelepanekuid. Teades, et põdral on hea kuulmine ja haistmine, tuleb liikuda vaikselt ja vargsi, pigem allatuult. Varahommikul enne päiksetõusu siirdub loom kõhutäidist varuma ja veekogu kaldale jooma, suvel palava ilmaga otsib jahedust kuuse-segametsa puude varjus ning laseb inimese endast lähedalt mööduda ilma, et paigalt liiguks. Kärbsenuhtluse, parmude ja kiinide eest tavatseb teinekord lausa vette minna.

„Olin Sirtsu soos enne heinaaega. Näen, et kolm põtra tulevad ja must pilv järel. Need olid parmud. Põdrad heitsid langeaukudesse. Need on ilma põhjata augud. Põdrad ujusid jälle välja ja parmud kadusid ära.“ (Rakvere, 1967)

Küllap pole hämarikuaegne kohtumine põdraga sedavõrd hirmutav kui karu või hundiga silmast silma vaatamine. Saadud elamus jääb kauaks meelde ning selle taustal võib kujuneda põnevuslugu edasijutustamiseks.

Lõpetuseks viisiread nagu neid vana aja koolilapsed üksteise salmikutesse kirjutasid.

Ela hästi, väike vader

nagu metsas väle põder.

Tõmba kõrvad pea ligi,

poe igalt poolt läbi.

Kasutatud kirjandus

1. Hiimäe, M. (2021). Väike loomaraamat rahvapärimusest. Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2. tr.
2. Hurt, J. (1989). Mida rahvamälestustest pidada. Tallinn: Eesti Raamat.
3. Ling, H. (1981). Põder. Tallinn: Valgus.
4. Proodel, M. (1969). Üks jahimees läks metsa. Valimik rahvajutte jahist ja metsloomadest. Tallinn: Eesti Raamat.
5. Tõnisson, J. (13.01.2025). Põder on Eesti põllisasukas. Eesti Loodus.

Nelikümmend aastat A. Kitzbergi nimelist osakonda

Rein Mägi, 40 aastat A. Kitzbergi nim osakonna juht

Eesti Looduskaitse Seltsi A. Kitzbergi nimeline osakond moodustati 11. jaanuaril 1985. aastal Viljandi osakonna jagunemise teel.

Ma mäletan seda päeva. Oli väga külm. Avaüritus toimus Abja keskkooli aulas. Istusime, palitud seljas. Maja kütmisega oli tekkinud probleem. Viljandi osakonda esindasid Helmut Hallemaa, Ardo Toomet ja Hillar Kattai. Meile anti üle piirkonna liikmete arvestuskaardid. Enamik liikmeid oli Pollist. Sealt siis alustasime. Valisime juhatuse ja revisjonikomisjoni ning koostasime tööplaani.

Tolle aasta olulisemaks ülesandeks oli Abja keskse haljasala korrastamine. Tegime seda koos Abja külanõukogu, Abja sovhoosi ja teedevalitsusega. Tellisime projekti ja aastal 1986 alustasime. Juurisime välja ajast ja hooldamatusest räsitud läätspuuheki, korrastasime kõnniteid, istutasime pöösaid ja puid vastavalt projektile. Tasandasime murupinda, külvasime uut muru. Tänavapoolsesse serva istutasime kolm lehist. Hiljem pidid neist kaks andma ruumi parklale. Alles jäi Heino Eineri istutatud lehis.

Samal aastal oli esimene reis Pärnumaa kolhoosi Edasi. Seal juhendas meid peaaegronoom Arnold Erm. Tema suunas maastikuhoolduse arengut ja ülevaatusi terves Eestis.

1986. aastast hakkasime korraldama Kitzbergi päevi. Esimene oli Maiel, kus Asta Jaaksoo tutvustas muuseumi ja sisendas meisse Kitzbergi austamise tahet. Sealt alates on seda kirjanikuga seotud üritust korraldatud igal kevadel eri paigus. Tähelepanu ja austust on neil sõitudel jagatud ka teistele kultuuritegelastele ja sõjameestele (Jaan Soots, Johannes Laidoner) ning talupidajatele (Palu, Kopra, Lipplapi, Ärna, Kääriku talu jpt). Vaadeldud on ka paikkonna loodust ja kultuuriobjekte.

Esimestel aastatel olid Kitzbergi päevad lähiümbruses: Maiel, Puldrel, Abja mõisas, Pollis, Hallistes ja Vana-Karistes ning Lillis.

Seal asunud Metsküla kool on seltsi poolt koolide ülevaatusel saanud heakorra auhinna. Sidusime tähistamiseks Jaan Eilarti istutatud kasele rahvusvärvides lindi. Puu übermõõt oli 1992. aastal rinnakõrgusel 94 sentimeetrit.

Kitzbergi päevad jätkusid Sikal, Niitsaadul ja Lopal, kus asub Eesti pikim koobas.

Meie sõidud jätkusid Nuias, Õisus, Kamaral ja Mõisakülas, Tõõtsi mõisas, Sudistes.

1999. aastal tähistasime Oti õunapuu sünnipäeva. Eelmise sajandi algul sai väljaannetest lugeda, et see puu on 200 aastat vana. Nüüd saja aasta möödudes tähistasime tema kolmesajandat aastapäeva. Koristasime puu ümbrust, korrastasime võra. Meil oli sünnipäevaks kaasas õunaveini ja kúpsetatud õunakook.

Meie tegevus jätkus veel Rutu mägedes, Uue-Karistes ja Rimmus.

Märkimist väärt oli ringkäik Halliste ürgorgu ning Abja, Pornuse, Kaubi, Pöögile, Polli ja Karksi mõisatesse, kus Asta Jaaksoo andis neist ülevaate.

2006. aastal toimus Kitzbergi päeva tähistamine Voltvetis ja Surjus. Surjus istutasime Ilmi Kolla kalmule valgeõielise sireli, mida ta oma luuletuses soovis.

Oleme tähistanud Mulgi raudtee 110. aastapäeva. Alustasime Mõisakülast ja lõpetasime Kaarli raudteejaamas. Liikusime vaheldumisi bussiga ja jalgsi. Kõigil neil retkedel on meile selgitusi jaganud Aksel Tiideberg. August Kitzbergiga seotut on tutvustanud Asta Jaaksoo.

Oleme külastanud Eesti saari. Esimene külastus toimus 1986. aastal, kui käisime Vormsi saarel. Sinna sõitsime kolme bussiga. Ainult kaks bussi viidi saarele, kolmandat ei lubatud madala veetaseme pärast. Reisijad said üle, aga saarel liikumisega oli probleeme.

Sel ajal oli tõsine ettevõtmine piirilubade saamisega. Oleme käinud kahel korral Osmussaarel ja Piirissaarel, Naissaarel, Mohni saarel, see jääb meelde väga tiheda uduga tagasisõidul.

Oleme olnud Abruka saarel, Pranglil, külastanud Aegna saart. Muidugi veel Saaremaal, Hiiumaal, käidud on Kihnus ja Ruhnus.

Oma ringsõitudel oleme Võrtsjärvel kalega purjetanud ning teinud parvematka Emajõel, mis lõppes Praga lähedal olevas saunas.

Oleme korraldanud kahe-kolmepäevaseid reise Eestis, matkanud Põhja-Eestis, Lõuna-Eestis, Jõgevamaal. Võrumaal oli giidiks Voldemar Mark.

Mitmel korral oleme külastanud Lääne-Eesti kaitsealasid. Kõik need reisirid on eelnevalt ette valmistatud ja leitud pädevad giidid.

Temaatilistel õhtutel oleme kohtunud rännu- ja loodusemeestega. Siim Sillamaa on rääkinud ümbermaailmareisist. Ta tegi kaasa ühe etapi Atlandi ookeanil. Meid on vaimustanud Hendrik Relve oma Lõuna-Ameerika looduslugudega.

Rein Männik on vestelnud Antarktika tööaastast. Katrin Pärnpuu jagas muljeid Kamtšatka matkast. Norrat on tutvustanud Enn Käis.

Meil on olnud kohtumine Kristel Vilbaste ja Mikk Sarvega. Vesteldi Eesti allikatest, metsadest. Kõike neid ilmestasid Mikk Sarve südamlilikud pillilood. Oleme osalenud Lilli loodusmaja korraldatud kohtumisel loodusinimestega Karksi-Nuias, Hallistes ja Abjas.

Mitmel kevadel on toimunud linnuhommikud Karksis, Abjas. Meid juhendas Olav Renno. Tema suunamisel korraldati valge-toonekure loendus Mulgi vallas.

Oleme osalenud talvisel linnuloendusel ja ka suvisel aialindude jälgimisel.

2017. aasta 22. aprillil käisime Matsalus kevadist linnurännet jälgimas. Meie giidiks oli Lihula osakonna esinaine Marje Loide.

Oleme püüdnud liikuda palju looduses. Paaril korral on meile tutvustanud taimi Tiiu Savi. Meie huviobjektiks olid orhideed. Abja mõisa läheduses esineb neid massiliselt. Taimedega oleme Tiiu abil

tutvunud Tiru koopa lähistel ja Vana-Karistes. Oleme külastanud Paudi metsa õpperada ja Puhtu-Laelatu looduskaitseala.

Anneli Roosalu korraldas meile Tilla külas tutvumise malakaloogide ehk limuste uurijate Tiina Talvi ja Piret Kiristajaga, kes tutvustasid meile maismaatigusid.

Elurikkuse päeval õnnestus lihhenoloog Ave Suija juhendamisel tutvuda samblikega Indus ja Pornuse mõisa läheduses, seda lausa terve päeva.

Lillis toimus kolmekilomeetrine matk Lilli õpperajal Hendrik Relve juhendamisel. Irje Karjus tutvustas meile toidu- ja ravimtaimi. Kadri Suislepa juhtimisel tutvusime mudakonna levikuga Karula rahvuspargi piirkonnas. Oli huvitav päev 2024. aasta juulis.

Oleme külastanud Vihikülas Energia talu, kus saime ülevaate ravimtaimede kasvatamisest ja nende töötlemisest.

Oma kolmekümnendal tegevusaastal valisime Mulgimaa tunnustaimeks lõhnava maarjaheina (*Anthoxanthum odoratum*). Selleks moodustasime komisjoni, kuhu kuulusid Olav Renno, Tiiu Savi ja Rein Mägi. Arutlusel oli mitmeid õistaimi, kuid valituks sai siiski lõhnav maarjahein.

2015. aastal avasime seltsi auliikmele Aksel Tiidebergile Abja Gümnaasiumi juures nimelise pingi. Ettevõtmist toetas Abja vald.

2015. aastal oli au tähistada mitmeid sünniaastapäevi: Jaan Jungi 180, August Kitzbergi 160 ja Karl August Hindrey 140. Sündmust rikastas Peeter Olesk, kelle vanemate juures Tartus oli Hindrey õppeperioodil kostil.

2017. aasta kevadel alustasime Maru koolimaja varemete ümbruse korrastustöödega. Raiusime kooli ümbrusest võsa. Korjasime kokku sinna heidetud olmeprügi ja toimetasime selle konteinerisse. Organiseerisime sobiliku kivi ning Halliste valla toel paigutasime nimesildi Agnes Taar-Kajarale. See koolimaja oli kirjaniku sünnikodu.

Üheks meie igakevadiseks ettevõtmiseks looduses on koristustööd. Oleme osalenud „Teeme ära!“ üritustel ja leidnud sageli korrastamiseks mõne loodusobjekti. Oleme võsa eemaldanud Lopa paljandil, koristanud Lilli ohvrimäge, piiranud võsa Abja kooli pargis, koristanud Õisu mõisa kalmistud, mis olid ammu unustatud ja unarusse jäetud. Indus olid mehed töölausa nelja saega – puhastasime ära kunagise kirikutee. Meie tegevused on olnud livakivi läheduses, sinna on nüüd parem ligipääs. Indus eemaldasime võsa ilmselt esimesele liiklusohvrile paigaldatud mälestuskivi ümbrusest.

Üheks ettevõtmiseks oli kultuuritegelastele pühendatud tammikus võra kujundamine. Sinna on istutatud üle saja tamme. Selle ettevõtmise algataja oli Toivo Univer.

Seltsi üheks mureks on noorte vähene osalus. Oleme korraldanud neile rattasõite, soovinud tutvustada kultuuri- ja loodusobjekte. Algul olid sõidud rahvarohked, aga kolmandal aastal osales ainult paar last. Lastega oleme koos liblikaid vitriinidesse paigutanud. Noori oleme kaasanud sõitudele, tehes neile hinnaalandust. Noortega oleme külastanud Pärnu uut loodusmaja. Paraku aga järeltuleval põlvel üldiselt huvi ei teki.

Nüüd pisut välisreisidest. Juba aastaid oleme korraldanud ringreise naabrite juurde. Meil on olnud kaks külastust Läti, kus giidiks oli Riia Eesti Kooli eesti keele õpetaja Aiva Plauča. Tema on need sõidud väga hästi ette valmistanud. Oleme käinud ka nädalasel reisil Leedus, kus külastasime rahvusparke.

Kaugemad sõidud on olnud Venemaale kuni Valdai kõrgustikuni ja teine kord Karjalasse. Norrat oleme uudistanud kahel korral – oleme käinud nii Põhja-Norras kui Lõuna-Norra kaitsealadel. Poola reise on olnud kahel aastal, uudistasime nii Lõuna- kui Põhja-Poolat. Samuti oleme külastanud Lõuna-Rootsi rahvusparke ja reisinud Taani kaitsealadel. Nende reiside ettevalmistamisel oleme ise andnud reisikorraldajale sihid ja soovid, mida tahame külastada.

Peale selle oleme end kaasa sättinud Saaremaa matkaklubi korraldatud reisile Lõuna-Uuralitesse, Fääri saartele ning Islandile.

Oleme osalenud iga-aastastel kokkutulekutel pea bussitäie seltskonnaga ja saanud sealt alati häid mõtteid. Oleme osalenud kõikidel kokkutulekutel!

Meie osakonnale oli eriline aasta 2013 – siis korraldas üleriigilise kokkutuleku A. Kitzbergi nimeline osakond. Kokkutulek toimus Abjas, paikkonna tutvustamiseks oli kolm väikest huvireisi Penuja, Õisu ja Polli suunas. Teisel päeval tutvusime Rein Sepa elukohaga Ipikul, istutasime tema kalmule elupuu. Ruhjas külastasime kirikut, kus saime ajaloolise ülevaate paikkonnast. Kokkutulek lõpetati Heimtalis.

Tagasiside oli positiivne. Eesti Looduskaitse Seltsi auliikmeks pärjati tookord Toivo Univer ja siinkirjutaja.

Jaan Riisi abiga oleme neljal aastal saanud fotovõistluse „Looduse aasta foto“ pilte, mida oleme imetlemiseks välja pannud Abja kultuurimajas, Pollis, Karksi-Nuias, Halliste koolis, Mustla raamatukogus ja Mõisaküla koolis.

Oma tegevusi oleme kajastanud ajalehtedes Lõuna-Mulgimaa ja Karksi Sõna ning maakonnalehes Sakala. Meid on toetanud Abja ja hiljem Mulgi vald.

Liikmeid on meil olnud kõige enam 1989. aastal. Siis kuulus osakonda 187 loodushuvilist. Hiljem oleme nimekirja korduvalt korrastanud. Hetkel on meil 96 liiget. Liikmete hulga vähenemisel on erinevaid põhjuseid, nt elukoha muutus, soovimatus osaleda, surm.

Liikmemakse on aidanud koguda Liia Igga, Aili Soosaar ja Eve Raska. Tänu neile on liikmemaksud laekunud keskmiselt hästi.

Tahan tänada Toivo Univeri ja Olav Rennot, kes on ürituste korraldamisel head abilised. Tublid aitajad on ka Tiiu Savi, Andrus Sarapuu, Eve Raska, Villu Võsa ja paljud teised.

Osakonna tegevus on meie kõigi ühine tegevus. Oma plaane teeme ja arutame koos. Oleme kõik oma tegevused teinud ühiskondlikus korras, tänu lootmata. Hea, kui seda on märgatud! Me kõik soovime, et see ka edaspidi nii jätkuks!

2025. aasta puu on harilik saar

Kalev Tihkan, ELKS-i Märjamaa osakonna esimees

Harilik saar (*Fraxinus excelsior*) kasvab meil Eestis kõikjal. Kõrvuti teiste puuliikidega näeme teda metsas, vahel üksikpuuna või väikeste gruppidega puisniidul või linna haljasaladel. Metsas kasvab ta otse kõrgusesse, kuid üksi olles saab ta laiutada ja kujundada oma võra isikupäraseks. Eesti jämedaimaks saareks loetakse Veski saart.

Veski saar Kivi-Vigalas

Märjamaa vallas kasvab lausa kaks Eestimaa jämedusrekordipuud. Lisaks populaarsele Sipa pärnale leiame Kivi-Vigalast suurima tüveümberrõõmuga saarepuu, mida tuntakse Veski saarena. Puu on köitnud paljusid põlvkondi. Saar on saanud oma nime selle järgi, et asub endise vesiveski paisu läheduses.

Varem volas oru põhjas oja, kuid 1988. aastal paisutas kohalik kolhoos oja üles. Nii tekkis suur tiik. Vesi tõusis saare juurtele väga lähedale ning see ei mõjunud puule hästi. Kuigi saar ka praegu suviti haljendab, on lehti jäänud palju vähemaks ja võrassa on tekkinud rohkesti kuivanud oksid.

Veski saar (2022. aastal ümberrõõm 675 cm ja kõrgus 17 m) on aegade jooksul kõrgust kaotanud – parimatel päevadel oli tema kõrgus 25 meetrit. Keskkonnaamet on arboristide abil korraldanud puuvõra hooldusloikust. Niikaua, kuni sel saarepuul elujõudu jätkub, tasub mõõdulindiga tema ümberrõõmu kontrollida – see suureneb. Puu on hästi nähtav Kivi-Vigalast Avaste poole minnes, ta asub kohe paisjärve taga. Matkajale võib maamärgiks olla Vigala kirik, millest Veski saareni jääb läänesuunas 250 m.

Veski saare mõõtmise keerukat lugu on 2007. aastal ehk eelmisel saareteemalisel aastal meenutanud metsamees ja maailmarändur **Hendrik Relve** ajakirjas Eesti Loodus.

Veski saar võistleb rekordpuu tiitli pärast. [- - -] Saar kasvab kallakul ja on väga ebaühtlase tüvekujuga. Seepärast pole tema ümberrõõmu võtmine sugugi lihtne. 1997. aastal said Metsaordu liikmed Tiina Troškin, Andrus Jair jt. tema tüve ümberrõõmduks rinna kõrguselt 660 cm. Samas tõdesid nad, et altpoolt rinnakõrgust saare jämedus kahaneb. Sellisel puhul tuleb tingimata kirja panna ka see mõõt ning puudega, kelle tüve jämedus altpoolt rinnakõrgust ei kahane, ta enam võistleva ei pääse. 0,8 meetri kõrguselt maapinnast saadi saare tüve ümberrõõmduks 630 cm ehk 30 cm vähem kui rinnakõrguselt.

Sama saare kõrguseks mõõdeti 1997. aastal 25 meetrit. Kui tänavu uuesti saart mõõtma läksin, leidsin, et mõõtmisandmed klappisid päris hästi. Tüve rinnasümberrõõmduks sain 663 cm ja

ümberrõõduks 0,8 meetri kõrguselt 650 cm. Puu kõrgus oli 25 meetrit. Kuna tüve ümberrõõdu võtmine on Veski saare puhul problemaatiline, võib arvata, et mõõtmisvahed tulenevad peamiselt sellest, et mõõdulint sai väga ebahütlasele tüvele asetatud veidi teistsugusele kõrgusele ja asendisse kui eelmine kord. Kokkuvõttes võib otsustada, et Veski saare tüve ümberrõõd ja kõrgus on viimase aastakümnega suurenenud õige vähe.

Kui võrrelda Veski saare jämeduse andmeid Sargvere saare omadega, tuleb tunnistada, et Veski saarel on need isegi mõne sentimeetri jagu suuremad. Teisalt on Veski saare tüvi altpoolt rinnakõrgust kindlasti peenenev, Sargvere saarel aga mitte. Kumba hiidudest pidada siis Eesti rekordsaareks? Arvan, et õiglane on öelda, et Eesti jämedaima saare tiitlit väärivad nad ühtviisi.³

Tänaseks, aastaks 2025 on Sargvere saar kuivamise tõttu „võistlusest“ väljas. 2007. aastal oli mõõtudelt kolmas Muhu saarel kasvav saarepuu.

Hendrik Relve soovitusel väärivad üles märkimist ja mõõtmist kõik saared, mille rinnasümberrõõd on suurem kui 4,5 meetrit. Seda soovitust oleks igati sobiv alanud saareaastal järgida.

Veski saar. Foto: Kalev Tihkan

³ Relve, H. (2007). Kus kasvavad Eesti suurimad saared? – *Eesti Loodus*, 12, 20–23.

Salapärane lugu 45 aastat tagasi ehk suitsuangerjad

Tiiu Saarist, ELKS-i Paide osakonna esimees ja ELKS-i ajalootoimkonna liige, kelle üheks ülesandeks on materjalide kogumine ja seltsi juubeliks ilmuva raamatu toimetamisel osalemine

Elus juhtub üllatavaid asju ja vahel neid meenutatakse sulle või meenuvad need endale. Kodus on pöörane koristamise tuhin ning nii jäävad pihku ka alles hoitud märkmikud ja kalendrid. Ikka sirvid ja sedakorda oli näpus 1980. aasta oma, kus juba unustusse jäänud hetked muuseumidirektori töös. Juulikuus on kahel järjestikusel nädalal märksõna „ELKS“. Esimesel esimehe Endel Liebergi, tollase 9. mai kolhoosi esimehe nimi ja 8.30, teisel, kuu viimasel – *latvia, kell 9.00 kiriku taga*. Mida see tähendas? Esmalt ei meenunud midagi. Ja siis tuli pilt selgelt ette.

Oli aasta 1980, juulikuu ja Tallinnas toimus olümpiaregatt. Häireseisundisse olid pandud ka muuseumid. 100 km on lühike maa. Kui mõni sportlasi saatev isik tahtis Paidesse tulla, pidin ma käepärast olema. Kõrgemalt poolt tulnud korraldusega ei tohtinud tol suvel, eriti olümpiamängude ajal toimuda mingeid rahvakogunemisi ega kokkutulekuid. Varem oli kokku lepitud, et teeme kuu viimasel nädalavahetusel siis ELKS-i Paide osakonna rahvaga ekskursiooni Kurgjale. Polnud ju keelatud, et samal päeval ja samaks ajaks jõuavad Kurgjale ka Pärnu ja Rapla omad. Kuigi ametlikku kokkusaamist polnud lubatud, siis „juhuslikult“ võib ikka juhtuda. Nii me siis ainult Jakobsoni tegemistega tutvusime, paar pikemat juttu oli ka, kui veskis istusime. Käisime ka Jakobsoni haul. Meie tulime tagasi, osa läks Sakala teele matkama. Traditsiooniline päev oli tähistatud.

Palju olulisem oli märke nädal varem. Ja hea, et tol ajal viitsisin ka jupiti päevikut pidada. Esimese märkena oli päevikus pühapäeva hommikul paar sõna: „Läigib. Süda on paha ja sant olemine. Rohkem ma suitsuangerjat ei söö...“ Selge.

Laupäeval sõitsime Endel Liebergiga Võrtsjärve äärde. Olin saanud Endli kaudu teate, et esimees ja aseesimees (see olin mina) on palutud Eesti Looduskaitse Seltsi kokkusaamisele. Tegelikult olid Võrtsjärve kaldal juba mõned telgid püsti, kui kohale saime. Mäletan vähe, Enu Mäela ja veel mõned olid Rāpinast, siis muidugi Jaan Eilart, Hans Trass, bio-geo osakonna õppejõud ja veel mõned nägupidi tuttavad Tartu Üliõpilaste Looduskaitseringist.

Usaldusväärses seltskonnas toimus mini-kokkutulek. Rääkisid nii Jaan kui Hans (mõlemad minu juhendajad-õppejõud) ja ka keegi limnoloogiajaamast. Ma polnud eriti aldis loengute sisu meelde jätma. Kuna tolles piirkonnas polnud palju käinud, siis kulus osa ajast tutvavatega jutustamisele. Õhtul oli väike matk, kuhu ma kaasa ei läinud. Jäin lihtsalt järve äärde unistama. Teadsin, et me sõidame õhtul tagasi ja küllap Endlil olid seal omad ülesanded. Teisel päeval oli kavas ekskursioon. Ühel hetkel hõikas mind Jaan Eilart. Läksin. Arvasin, et hakkame koju sõitma. Endel tuli ka välja ja kamandas: „Mis sa siin vett vahid, tule sööma!“

Ja nii ma siis sattusingi sinna väiksemasse ruumi, kuhu majand oli kena laua katnud, ja nägin üldse esimest korda elus suitsuangerjat. Maandusin istuma ühe Valgamaa tähtsa tegelase kõrvale (nime tean, aga jätan mainimata) ja tema õhutusel läks „angerja tralliks“. Sai seda päris palju söödud.

Muide, väga hea oli ja seniajani pole mul õnnestunud suitsuangerjat uuesti proovida. Võib oletada, et nüüd maitseks see hoopis teisiti – tühi kõht mängis siis oma osa.

Millest rääkisime? Mina vaid kuulasin nagu tubli koolilaps, nii ka suurtel kokkutulekutel, kui Jaan mind oma seltsi kuulama kutsus ning kus teatri- ja üldse kultuuriinimesed vabalt vestlesid. Teemad olid seinast sein, ikka seotud majanditega, nende tegemistega ja seltsi toetamisvõimalustega, looduse hoiu, metsade säilitamise ja maaparandustöödega.

Kui ära tulema hakkasime, oli südaöö käes, veidi eemal järve ääres oli lõke ja vähemalt sadakond inimest lõkke ümber. Telke oli ka päris palju – enamik muidugi rohelised presendist nn nelja inimese telgid. Mõned heledad säravad poola telgid olid ka. Minul oli kodus see presendist roheline ja kadedusega vaatasin neid uhkeid „poolakaid“. Meie sõitsime tagasi. Endlit ootasid pühapäeval omad tegemised, rääkisime vaid sellest, kui palju rahvast järgmisel nädalvahetusel Kurgjale sõidab, et kui suure bussi ta meile saadab. Ta tuletas mulle ikka ja jälle meelde – tee ja korralda asju ise, kui vaja on pureda, anna minule teada. Nii ma siis Paide osakonnas omapäi toimetasingi. Pidin natuke ka valvel olema, sest parteisse mitte kuuluva muuseumijuhina oli juba majasiseselt „kontroll“ sabas. Endel õpetas teinekord sedagi, kuidas saba maha raputada ja nii korraldada, et keegi pihta ei saa. Praegu meenus kohustuslik näitus oktoobrirevolutsiooni aastapäevaks, mida tegime koos seltsi kolme osakonnaga ehk lihtsalt meeste valmistatud käsitööde näitus. Kõrvalmärkusena „vahutas“ korraks kultuuriosakonna juhataja, aga rahvale meeldis ja isegi ministeeriumist tuli väike plusspunkt. Teel hakkas juba kergelt iiveldama. Panin selle lihtsalt väsimuse arvele. Igal juhul jäid angerjad mällu ja kui teles vahel kaadris angerjad on, meenub Võrtsu ääres suitsuangerjate söömine ja mitteametlik kokkutulek.

See on killuke juba kokku kogutud seltsi ajaloo materjalidest. Just lugudest ja meenutustest saame parima raamatu, tõese ja tegeliku seltsi ajaloo, sest tol ajal olid tihti dokumentides ja tegelikkuses erinevad jutud ja pealkirjad... Kes seda minu ühte meenutust loeb, siis olge nii mõnusad, et meenutage hetki oma kokkutulekutest, pikkadest ekskursioonidest ja üldse seltsi tegevusega seotut. Ka fotod on teretunud, võib julgelt saata meilitsi Anne Nurgamaale või minule. Loetavamasse ja lustakamasse vormi oskan panna ning teen seda rõõmuga. Faktidest kubisev raamat võib alati kõrval olla, kuid lood ja naljad jäävad meelde ning kutsuvad lugema.

ELKS-i Tartu osakonna jaanuarikuine reis

Malle Peedel, ELKS-i Tartu osakonna juhatuse liige

Reisi kuupäev: 17. jaanuar 2025

Reisi marsruut: Tartu – Tõrva seenevabrik Shroomwell – Tõrva kesklinna väljak – Tõrva kirik-kammersaal – Wagenkülli talveõlumaa – Tartu

Reisi korraldaja: Illi Uuk

Giid: Malle Peedel

Teel Tartust Tõrva linna kuulsime Helme kihelkonna mõisatest Roobe mõisast ja Patküla mõisast. Roobe mõisas oli juba 19. sajandi keskpaigal pandimõisa pidaja – eestlasest mõisnik Mats Erdell, kellel on Ala kalmistul oma kabel. Patküla mõisamaadel laiutab Tõrva linn – Mulgimaa pealinn, mille üks maamärke on endine Patküla mõisa kõrtsihoone. Tõrva linna teine oluline vaatamisväärsus ja paljude sündmuste tegevuskoht on Tõrva kirik-kammersaal.

Fotod: Asta Tamm

Tõrva kiriku-kammersaali tööd juhib sihtasutus, mille juhatuse esimees on Ilmar Kõverik, kes rääkis küllastajatele endise apostliku õigeusu kiriku ajaloo ja tegevusest tänapäeval ning tutvustas hoonet. Ilmar Kõverik on korraldanud sündmusi Helme kihelkonna tuntud isikutele ja jäädvustanud need sündmused filmilindile. Kirikus-kammersaalis on korralik kogu filmikassette ja raamatuid, mis jäädvustavad piirkonna kultuurilugu. Ilmar Kõveriku eestvõtmisel on korraldatud ka loodusfestivale. Saadud elamus oli unustamatu.

Ilmar Kõverik. Foto: Asta Tamm

Seenevabrikus Shroomwell näidati seenekasvatust, millele järgnes toodete tutvustamine koos degusteerimisega. Seletati kliendikeskselt toodete kasulikkust ja tervistavat mõju organismile. Soovijad said tooteid osta ja valik oli üllatav. Ettevõtte külastamine oli huvitav, õpetlik ja samas väga kasulik. Küllastajad said infot toodete ostmise võimaluse kohta apteekidest ja poodidest ning nentisid, kui ettevõtlikke ja tarku inimesi on eestlaste hulgas.

Fotod: Asta Tamm

Šiitake seened

Lõvilakk-korallnarmik

Tegime jalutuskäigu Tõrva kaunil keskväljakul. See avalik ruum sai uue arhitektuurilise lahenduse koos kauni haljastusega 2018. aastal Eesti Vabariigi 100. aastapäevaks. Kaunis keskväljak oli veel jõulutuledes. Keskväljaku avaruumis oli tegusa Tõrva Astroloogiaklubi astrofotode näitus. Külastajad imetlesid hallil ja udusel tõnisepäeval kauneid fotosid tähtkujudest ning kogesid, et maailm on imeline, tavainimesele mõistatuslik. Nauditi vaadet Veskijärvele ja pildistati Veskijärve kaldal oleva linna ühe sümbolit – Tõrvaahju.

Enne sõitu reisi viimasesse sihtpunkti heitsime pilgu peale Tõrva Gümnaasiumi looduskaitsealusele pargile, mis on Tõrva linnas omaette huviväärsus: seal on terviserada, jõulinnak, staadion, kettagolfi rajad, veekeskus ning Vanamõisa järv oma ranna ja hüppetorniga. Pargis on ilusa loodusega spordikompleks. Pargis on infotahvlid ja veebis on saadaval voldikud pargis elavate liikide tundmaõppimiseks. Parki läbib Õhne jõgi, mis oma ürgoruga annab koos Tikste oja ürgoruga Tõrva linnale kauni pinnamoe.

Reisijad jätsid seljataha Tõrva ja sõitsid mööda Mulgimaad Taagepera suunas. Teel tuletas giid meelde, et olemas on Mulgi suur veebisõnaraamat, aga ka seda, et Mulgi pudru valmistamise ja söömise ning põssankade ehk lihavõttemunade kaunistamise traditsioon on kantud UNESCO maailmapärandi nimistusse.

Taageperas mõisapargis tehti ringkäik Wagenküllli talveõlumaal, joodi sooja teed ja pildistati kauneid kompositsioone. Soovijad käisid nautimas vaadet lossitornist.

Pärast imelistest vaadetest küllastumist võttis 27-liikmeline reisigrupp viisteist minutit enne kella nelja ette kojusõidu. Vahva, sõbralik ja vastutulelik bussijuht Kolja sõidutas reisijad kodulinna Tartusse. Hommikul kell kaheksa alanud reis lõppes kella viie paiku õhtul Vanemuise alumisel platsil.

Fotod: Asta Tamm

Ootame infokirja kaastöid teile olulistel teemadel! Samuti ootame tagasisidet, mida soovite infokirjast lugeda. Saada oma arvamus info@elks.ee.

Infokirja pani kokku ja toimetab Eesti Looduskaitse Seltsi kommunikatsioonitoimkond.

Keeletoimetaja: Tiiu Saar. Küljendaja: Eike Pensa.

Telli infokiri e-postiga

<https://elks.ee/liitu-meie-infokirjaga/>.